

tesiri görmek ve tesbit etmek kolay değildir. Buna karşılık roman ve hikâyelerinde olduğu gibi hemen bütün nesir yazılarında ve özellikle de *Beş Şehir*'de Yahya Kemal'den gelen tarih zevki ve kültürü açıkça görülür. Nitekim *Beş Şehir*'i ona ithaf etmek istediğini, fakat kitabın her iki basımı sırasında da uzakta bulunduğu için bu arzusunu yerine getirememiş olduğunu "Antalyalı Genç Kıza Mektup"unda esefle kaydeder (Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, s. 174-179).

Kitap, yayımlandığı tarihten günümüze okuyucu kitlesi kadar tenkitçilerin de ilgisini çekmiş, şehir monografisi yahut deneme alanında olsun sık sık benzerlerinden farklılığına işaret edilmiştir. *Beş Şehir*'in en önemli özelliği, yazarın objektif birer şehir monografisi olmaktan ibaret kalmamasıdır. Bunlarda, tarih bilgisinden ziyade tarih kültürü, sanat tarihi tasvirlerinden çok sanatkar sevgisi, bir sosyal yapının incelenmesi yerine de insanî değerlerin ön planda tutulduğu görülür. Diğer bir özelliği ise kitabî bilgiye değil yazarının müşahedelerine dayanmasıdır. Hayatının büyük bir bölümünü İstanbul'da geçirmiş olan Tanpınar, kitabında anlattığı şehirlerin her birinde en az iki yıl veya daha fazla bir süre kalmış, oranın tarihi, mimarisi, günlük yaşayışı, insanları ile bir âlim gibi değil fakat bir dost gibi âdeta haşır neşir olmuştur. Bunun bir istisnası olan Bursa'ya da kısa yahut uzun sürelerle birkaç defa gitmiş olduğunu bizzat kendisi söyler. Böylece şehirlerin anlatıldığı sayfalar arasında Tanpınar'ın hatıraları ve müşahedeleri de yer alır. Bununla beraber esere seyahat notları veya hatıralar dizisi demek de mümkün değildir. Yazarın profesyonelce olmayan mimari, müzik, hat ve nakış zevki yazıların estetik temelini oluşturur. Her şehirde oranın yetiştirdiği veya orada yaşamış olan siyasilere, idarecilerin, sanatkarların yanında yazarın bizzat tanıdığı esnaftan, zenaat erbabından otantik küçük şahsiyetler, onların faziletleri, acıları, sevinçleri, gözyaşları ve küçük ihtirasları yazıların zengin malzemesini oluşturur. Bütün bunlar, kaybolan değerler için duyulan ince bir hüznün yanında Tanpınar'ın üslubuna mahsus gizli bir ironiyle anlatılmıştır.

Şehirleri medeniyetlerin aynası olarak telakki eden Tanpınar, bu beş Türk şehirini üzerlerinden geçmiş ve sanatına, ya-

şama şekillerine, insanlarına sinmiş medeniyetleriyle dile getirmiştir. Bu şehirlerin çoğunu ilk defa ya işgaller sırasında veya Millî Mücadele sonrası gören yazar, buraların "taş ü toprak arasında" yeniden yapılaşmasının hayallerini kurar. Erzurum'da olduğu gibi kendi kendisine sürekli olarak, "İstinat noktasını bulmadıktan sonra kuvvet hatta manivelâ neye yarar?" diye sorar durur. Şehirlerin ruhlarını anlatırken biraz da bu "istinat noktaları"nı arar. Böylece her şehrin tarihî ve gerçek hayatları bilinen şahsiyetlerinin yanı sıra yarı evliya, din adamı, âlim, devlet adamı gibi isimleri etrafında birer efsane teşekkül etmiş insanları, yeni nesillerin ileriye yapacakları hamlelerde istinat noktası olur. Ankara'da Ahî Şerafeddin, Hacı Bayrâm-ı Velî, Horasanlı Baba İlyas, Ak Şemseddin, Şeyh Zeyneddin-i Hafî gibi evliyanın adı geçerken Erzurum'da daha yakın yılların din adamlarını sayar: Solakzâdeler, Abdülkadir Hoca, Müftüzâde Edib Hoca, Hâfız Hamid Efendi, Ebûlhindili Hamdi Bey, Gözübüyükzâde. Konya'da Alâeddin Keykubad gibi çok yücelttiği bir hükümdarın isminin yanına Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî gibi âlim bir şahsiyeti, Mevlânâ'yı ve Şems'i ilâve eder. Osmanlı'ya yaklaştıkça bu istinat noktaları çoğalır. Bursa'da efsanevi kahraman Konuralp'la başlar, onu Geyikli Baba, Üftâde, Makkad Dede gibi evliya takip eder. Süleyman (Çelebi) Dede, Emîr Sultan, Şeyh Edebâli ve İsmâil Hakkı Bursevî büyük din adamları olarak yerlerini alırlar. Şehirlerin gözle görülmeyen, fakat varlıkları her yerde hissedilen bütün bu insanların "devletin iç nizamını yaptıkları" sık sık vurgulanır. *Beş Şehir*'in en zengin bölümü, şüphesiz bütün kitabın yarısına yakın hacimdeki İstanbul'a ait olanıdır. Burada Tanpınar'ın belli bir noktada kesiflediğini söylemek zordur. İstanbul'un sularından başlayarak kültürüne giren her unsur yazarın zengin hatıralarıyla beslenerek anlatılır. Kıyafetler, kullanılan küçük eşya, çarşılar, müzik, mimari, cami ve tekkeler, ezan ve Kur'an sesleri, sokak satıcıları, insanların birbirine bağlılığı gibi büyük terkiibi yapan parçalar tasvir edilir. Tanpınar'ın bütün Osmanlı Devleti'nin de sembol şehri olarak gördüğü İstanbul için asıl söylemek istediği de bu terkiptir. "Küçük büyük, mânalı mânasız, eski yeni, yerli yabancı, güzel çirkin bir yığın unsurun kaynaşmasından" doğan bu terkip arkasında iki

mühim mihverin olduğunu belirtir: Müslümanlık ve imparatorluk müessesesi.

Bütün bunları aynı zamanda yenileşmeye doğru atılacak adımların, yapılacak hamlelerin istinat noktaları olarak göstermek isteyen Tanpınar, çok defa bu maksadı unutarak eskinin müdafaa-sını ön plana çıkarmıştır. Bütün bahislerde ortak olan, yazarın yenileşmeyi tebci eden bütün gayretine rağmen Osmanlı medeniyet ve kültürünün, bunları doğuran büyük değerlerin yavaş yavaş kaybolmasından gelen bir iç sızısının, bitip tükenmeyen bir nostaljinin varlığıdır. Halk ve divan şiirinden mısralarla şarkı güfteleri de bu duyguları zenginleştirir.

Bütün bu hususiyetleri dikkate alınarak *Beş Şehir*'in, şiir üslubu ağır basan, deneme-monografi karışımı bir tür olarak kabul edilmesi daha yerinde olur. Kitap Tanpınar'ın eserleri arasında değişik seviyede okuyucu grupları tarafından sevilmiş, aranmış, bu sebeple birçok defa basılmıştır (son bs. Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1989).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, İstanbul 1963, s. 174-179; a.mlf., "Ahmet Hamdi Tanpınar", *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul 1978, s. 137-138; Mehmed Çavuşoğlu, "Beş Şehir'i Okurken", *Dîvanlar Arasında*, Ankara 1981, s. 124-129; Orhan Okay, "Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Ahmed Hamdi Tanpınar", *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul 1990, s. 214-218; Halide Edib Adıvar, "Beş Şehir", *Akşam*, nr. 10.111, 12 Aralık İstanbul 1946; Behçet Kemal Çağlar, "Beş Şehir", *Vatan*, 14 Mart İstanbul 1961; Tahir Alangu, "Beş Şehir", *Vatan*, 4 Nisan İstanbul 1961; Ahmet Caferoğlu, "Filolog Gözüyle Tanpınar'ın Beş Şehir'indeki Kelime Üslubu", *TDED*, sy. 12 (1963), s. 87-96; *TDEA*, I, 407-408.

M. ORHAN OKAY

BEŞÂİR-i SİDK-ı NÜBÜVVET-i MUHAMMEDİYYE

(بشائر صدق نبوت محمدیه)

Ahmed Midhat Efendi'nin,

Hız. Muhammed'in risâletinden önce onun peygamberliğini müjdeleyen âlâmetlere dair eseri.

Eser mukaddime, methal ve hâtime dışında "Beşâir-i Târîhiyye" ve "Beşâir-i Kitâbiyye" olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmiştir.

Methalde anlatıldığına göre, açık fi-kirli ve zeki bir Katolik ilâhiyatçısı olan bir dostu, Ahmed Midhat Efendi'yi ziya-

ret ederek ona, Fatma Aliye Hanım'ın *Nisvân-ı İslâm* adlı kitabında İncil'deki bir ifadeye dayanılarak Hz. Muhammed'in peygamberliğinin hristiyanların kutsal kitaplarında da yer aldığı yolunda bir iddia bulunduğunu hatırlatıp bu konudaki görüşünü sormuş; Ahmed Midhat Efendi de bu dostuna yalnız İncil'e göre değil Tevrat'a, hatta diğer bazı tarihî kaynaklara göre de Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderileceğinin bilinmekte olduğu cevabını vermiş ve böylece aralarında bu konu ile ilgili uzun bir konuşma geçmiştir. İşte *Beşâir* bu konuşmanın tanzim ve tertibiyle meydana gelmiştir.

Asıl konuya geçilmeden kitabın "Medhal-i Muhâvere" adını taşıyan bölümünde eski ve yeni kaynaklardan iktibaslar yapılarak Ahd-i Atık ve Ahd-i Cedîd'in muhtevasının tahrif edildiği belirtilmiş, bu tahrifin delilleri ve sebepleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca Kur'an-ı Kerim'in sıhhatinin delilleri ve bu vesile ile hadis *tedvîn** usullerinin sıhhati de anlatılmıştır.

Kitabın iki ana bölümünden "Beşâir-i Târîhiyye" üç bahis olarak ele alınmıştır. Bunlardan "Beşâir-i Sâbiyye"de İran'daki Tâk-ı Kısra'nın burçlarının yıkılması, Seyf b. Züyezen hikâyesi ve Kus b. Sâide'nin nutku gibi hadiseler anlatılmıştır. "Beşâir-i İsrâiliyye"de Bi'rînâbiga, Hazreciler, Abdullah b. Selâm'ın müslüman oluşu, Selâm b. Mişkem ve Muhayrik hadiseleri, Evs kabilesi ulemâsının kararı zikredilmiştir. "Beşâir-i Nasrâniyye"de ise Hz. Peygamber'in çocukluğunda mârûz kaldığı bir göz ağrısını iyileştirmesi için kendisine başvurulmuş hristiyan tabip, ayrıca rahip Bahîrâ ve Nastûrâ, Varaka b. Nevfel, rahip Addâs, Bizans İmparatoru Herakleios, Habeş Kralı Necâşî ile ilgili vak'alara temas edilmiş, böylece Kitâb-ı Mukaddes dışında Hz. Muhammed'in peygamberliğini müjdeleyen işaretler nakledilmiştir.

"Beşâir-i Kitâbiyye" adını taşıyan ikinci bölüm de iki bahiste ele alınmıştır. Bunlardan "Beşâir-i Tevrâtiyye"de Tekvîn, 17/20; Tesniye, 18/17-18; 32/21; 33/2; Habakkuk, 3/3, Hz. Muhammed'in risâletine delil olarak ileri sürülmüştür. Müellif "Beşâir-i İnciliyye" başlıklı kısımda da Matta, 3/2; 4/17, 23; 6/10; 21/33-45 ile Yuhanna, 14/15-16, 30; 15/26; 16/7'yi Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderileceğine dair

birer işaret olarak gösterir. Ahmed Midhat Efendi bu pasajlarda özellikle "melekûtü's-semâvât" ve "Paraklit" üzerinde durur. Ona göre "melekûtü's-semâvât" risâlet-i Muhammediyye, Paraklit ise Hz. Muhammed'in diğer bir adı olan Ahmed'dir. Müellif bu arada Barnabas İncili'nden de bahseder.

Beşâir, Hz. İsa ile Hz. Muhammed'in hayatta iken peygamberliklerini tasdik edenlerin sayılarının, inanç güçlerinin ve fedakârlıklarının mukayesesini ihtiva eden bir hâtime ile son bulur.

Küçük boy 682 sayfa olan eserde bütün bu konular oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bunda Ahmed Midhat Efendi'nin kendisine mahsus sohbet üslûbunun, zaman zaman aşırılığa varan anlatış tarzının da tesiri vardır. Ancak bu tarz, devrinde medrese kültürüne sahip olmayanların da bu konuları kolaylıkla anlamalarını sağlamış olmalıdır. Ahmed Midhat, Katolik dostunun itirazlarını da kitabına koyarak bir çeşit cedel veya diyalog yolunu tutmuştur. Müellif ayrıca hem zamanının hem de önceki asırların konuyla ilgili tefsir, tarih vb. kitaplarını, çok defa sayfa kayıtlarıyla kaynak olarak zikretmiştir.

Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye, bilhassa geçen asırda Batı kültürüyle sathî bir şekilde karşılaşmış olan bir kısım Osmanlı aydınları ve özellikle gençleri üzerinde, Hz. Muhammed'in "beşâret"i (peygamber olacağının önceden müjdelenmesi) konusunda daha çok hristiyan misyonerleri tarafından yaratılan şüpheleri dağıtması bakımından tesirli, kolay anlaşılır ve halk seviyesinde değerli bir eser olmuştur.

Beşâir iki defa basılmıştır (İstanbul 1312, 1317).

M. ORHAN OKAY

BEŞÂİRÜ'n-NÜBÜVVE

(بشائر النبوة)

Genel olarak Hz. Muhammed'in nübüvvetini doğrulayan belgeler, özel olarak da önceki kutsal kitaplarda onun peygamberliğini müjdeleyen metinler anlamında kullanılan bir terim.

Beşâir, "sevinmek ve sevindirmek" anlamındaki *beşr* kökünden türeyen ve "sevindirici haber, müjde" mânasına gelen *bişârenin* çoğuludur. Beşâirü'n-nübüvve tamlamasındaki "nübüvve"den mak-sat da özel olarak Hz. Muhammed'in

peygamberliğidir. Buna göre beşâirü'n-nübüvve, "Hz. Muhammed'in peygamberliğini haber veren, onun hak peygamber olduğunu doğrulayıp belgeleyen çeşitli olaylar, mucizeler ve haberler" anlamına gelir. Bunlar için a'lâmü'n-nübüvve, delâilü'n-nübüvve gibi başka tabirler de kullanılmaktadır (bk. DELÂİLÜ'n-NÜBÜVVE). Ancak beşâirü'n-nübüvve daha çok, ilk devirlerden itibaren Hz. Muhammed'in nübüvvetini reddeden Ehl-i kitap'a karşı müslüman âlimlerin ortaya koyduğu delillerin başında yer alan ve Hz. Muhammed'in nübüvvetinin önceki ilâhî kitaplarda da söz konusu edilip haber verildiğini belgeleyen metinler için kullanılmaktadır.

Dinler tarihi araştırmaları göstermiştir ki Kuzey Amerika kıtası yerli kavimleri de dahil olmak üzere ilkel kabile dinleriyle eski Mısır, İran ve Çin dinlerinde, Hinduizm, Budizm, Yahudilik ve Hristiyanlık'ta ileride geleceği kabul edilen bir kurtarıcı (mesih, mehdî) inancı mevcuttur. Kur'an-ı Kerim'de vahye dayalı oldukları açıkça bildirilenler dışındaki dinlerden her birinin ilâhî kaynakla ilişkisi, vahiy unsuru taşıyıp taşımadığı, özellikle bu dinlerdeki "kurtarıcı" inancıyla bu kurtarıcının Hz. Muhammed olduğunu güçlü bir şekilde hatırlatan bilgilerin nereden kaynaklandığı bilinmemektedir. Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed veya onun dini hakkında haberler bulunduğuna işaret ettiği "eskilerin kitapları" ifadesinden (eş-Şuarâ 26/196) yahudi ve hristiyan kutsal kitapları dışındaki eski dinî metinlerin de kastedilip edilmediği belli değildir. Ancak en eski dönemlerden itibaren hemen bütün dinlerde bir kurtarıcı müjdesinin bulunduğu tarihî bir gerçektir. Nitekim Zerdüştinin kutsal kitabı olan Zend - Avesta'da Saoşyant adında birinin geleceği, bütün insanlara rehberlik edip onları ıslah edeceği ve putları kıracağı müjdelenmektedir (M. Hamîdullah, s. 375). Müfessirler Zerdüştin müjdelediği bu kişinin Hz. Muhammed olduğunu ifade etmektedirler. Saoşyant kelimesi "âlemlere rahmet" anlamındadır. Hz. Muhammed de Kur'an-ı Kerim'in beyanına göre âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir (el-Enbiyâ 21/107).

Hint kutsal kitaplarından Veda ve Puranalar'da çölden "övülmüş" (Muhammed) adında bir bilgenin çıkacağı, "araba"sının semaya ulaşacağı (mi'rac), büyük zaferlerinden birini 300 (Bedir Savaşı), bi-